

Bảo vệ quyền tác giả trong công bố khoa học: Thực tiễn và giải pháp

TS. Lê Văn Út

Trưởng Nhóm Nghiên cứu đo lường khoa học và chính sách quản trị nghiên cứu, Trường Đại học Văn Lang

“

Hệ thống phản biện của các tạp chí khoa học được xem là trụ cột đảm bảo chất lượng học thuật và tính liêm chính trong nghiên cứu. Tuy nhiên, cơ chế này vẫn tồn tại những kẽ hở tiềm ẩn rủi ro nghiêm trọng, trong đó người phản biện có thể trở thành đối tượng vi phạm liêm chính nghiên cứu khi chiếm đoạt kết quả nghiên cứu của tác giả. Bài viết trình bày một trường hợp điển hình, qua đó đề xuất các giải pháp nhằm giúp giới nghiên cứu chủ động bảo vệ quyền tác giả và giá trị học thuật của các công trình do họ tạo ra.

”

Công trình bị đánh cắp bởi chính người phản biện

Mới đây, Nhà xuất bản Wiley (Hoa Kỳ) đã quyết định rút một bài báo khoa học trên Tạp chí Nghiên cứu hệ thống và khoa học hành vi (Systems Research and Behavioral Science) sau khi phát hiện bài này bị đánh cắp từ bản thảo chưa xuất bản của một nhà nghiên cứu khác [1, 2]. Người bị hại là TS. Shafaq Aftab - giảng viên Đại học Central Punjab (Pakistan). TS. Aftab đã gửi bài nghiên cứu của mình cho Tạp chí Information Development để được xem xét công bố. Một thời gian sau, TS. Aftab phát hiện bài báo có nội dung gần như trùng khớp hoàn toàn với bản thảo của mình được công bố trên một tạp chí khác (cũng thuộc Nhà xuất bản Wiley) và tác giả đầu của bài báo này lại là TS. Davood Ghorbanzadeh - nhà nghiên cứu đến từ Iran.

Khi đối chiếu, TS. Aftab nhận ra toàn bộ cấu trúc, dữ liệu và lập luận của bài bị “sao chép” nguyên vẹn. Điều đáng nói, người có quyền truy cập bản thảo gốc là các phản biện và biên tập viên của Tạp chí Information Development. Nói cách khác, kẻ đánh cắp chính là người được giao phản biện bài viết của TS. Aftab.

Sau khi nhận được khiếu nại của TS. Aftab, Nhà xuất bản Wiley đã mở cuộc điều tra độc lập. Kết quả xác nhận: Bài báo của TS. Ghorbanzadeh “chồng chéo đáng kể với bản thảo chưa công bố” và có “nhiều sai sót học thuật khác”. Bài viết sau đó bị rút vì vi phạm liên chính nghiên cứu nghiêm trọng và thông báo rút bài được đăng công khai trên trang chủ của Tạp chí Systems Research and Behavioral Science. Một số đồng tác giả của bài báo bị rút đã đồng ý với quyết

Chương trình đào tạo thường niên về liên chính nghiên cứu tại Trường Đại học Văn Lang. Ảnh TG.

định này, trong khi TS. Ghorbanzadeh phản đối quyết định rút bài như đã nêu. Theo Retraction Watch (trang web chuyên đưa tin về các bài báo khoa học bị rút và nhiều chủ đề liên quan, thuộc Trung tâm Liêm chính khoa học - một tổ chức phi lợi nhuận tại Hoa Kỳ), đây không phải là lần đầu nhà nghiên cứu này dính cáo buộc đạo văn. Trong vòng chưa đầy một năm, TS. Ghorbanzadeh đã có ít nhất hai bài báo khác bị rút vì lý do tương tự. Có thể thấy, sự nghiệp nghiên cứu quốc tế của vị phản biện này sẽ bị tổn hại nghiêm trọng và khó có thể phục hồi.

Kê hở của hệ thống phản biện kín

Trong xuất bản khoa học, quy trình phản biện kín (blind peer review) được xem là “bộ lọc vàng” đảm bảo tính khách quan của học thuật. Tuy nhiên, hệ thống này dựa hoàn toàn vào đạo đức cá nhân của người phản biện. Khi người phản biện không trung thực, cơ chế này gần như không có biện pháp ngăn chặn hữu hiệu. Các trường hợp “phản biện đánh cắp bài” không nhiều, nhưng mỗi vụ được phát hiện đều gây tổn thương niềm tin của cộng đồng nghiên cứu. Phần lớn chỉ bị lộ khi tác giả gốc tình cờ phát hiện bài bị đạo hoặc được đồng nghiệp cảnh báo.

Sự việc của TS. Aftab khiến giới học thuật phải nhìn lại câu hỏi lớn, làm thế nào để bảo vệ công trình khoa học khi chính người giữ cửa lại là người vi phạm luật chơi? Vấn đề đặt ra là làm thế nào để có thể cải tổ hệ thống phản biện theo hướng minh bạch hơn. Hiện đã có một số tạp chí thực hiện công khai tên người phản biện trong các bài đã xuất bản (open review). Ngoài ra, có thể có các giải pháp kỹ thuật để tăng cường kiểm tra trùng lặp tự động giữa các bản thảo. Tiếp đến, cần thiết lập cơ chế khiếu nại và điều tra độc lập rõ ràng liên quan đến vấn đề đã nêu. Cuối cùng, rất nên yêu cầu các nhà nghiên cứu được đào tạo bắt buộc về đạo đức phản biện.

Tác giả có thể làm gì để tự bảo vệ mình?

Dù không thể loại bỏ hoàn toàn rủi ro, người làm nghiên cứu vẫn có thể chủ động bảo vệ quyền tác giả và giá trị học thuật của công trình bằng một số cách đơn giản nhưng hiệu quả trong quá trình công bố khoa học.

Thứ nhất, cần lưu giữ toàn bộ bằng chứng về thời điểm nộp sản phẩm, bao gồm: Email, phiên bản bản thảo, dữ liệu gốc, đặc biệt là bản thảo kết quả nghiên cứu có dấu thời gian để làm bằng chứng trong trường hợp tranh chấp.

Thứ hai, đăng phiên bản chưa qua phản biện (preprint) lên các cơ sở dữ liệu công khai như: arXiv, SSRN, OSF hoặc Zenodo để xác lập quyền tác giả và cũng là giải pháp để tạo “dấu vết” pháp lý về quyền sở hữu ý tưởng.

Thứ ba, nên chọn những tạp chí khoa học có uy tín cao, có chính sách Liêm chính nghiên cứu rõ ràng và là thành viên của Ủy ban Đạo đức xuất bản (COPE); đồng thời cần tránh xa những tạp chí hay nhà xuất bản có dấu hiệu kém chất lượng, sẵn mồi.

Thứ tư, theo dõi thường xuyên bằng cách thiết lập cảnh báo/báo cáo tự động trên Google Scholar, Scopus, WoS hoặc các công cụ giám sát trích dẫn để có thể kịp thời phát hiện các bài báo sao chép.

Thứ năm, lên tiếng kịp thời nếu phát hiện vi phạm như cách TS. Aftab đã kiên trì làm, buộc tạp chí, nhà xuất bản phải có hành động phù hợp để đảm bảo Liêm chính nghiên cứu.

Không phải tri thức nào cũng nên công bố

Vụ việc của TS. Shafaq Aftab cho thấy, mọi hoạt động công bố khoa học đều đi kèm rủi ro về sở hữu trí tuệ. Trong khi việc khuyến khích “khoa học mở” là cần thiết để thúc đẩy minh bạch và hợp tác, người làm nghiên cứu cần lưu ý rằng không phải kết quả nghiên cứu nào cũng phù hợp để chia sẻ hay công bố công khai.

Với những lĩnh vực liên quan đến kỹ nghệ, công nghệ lõi, chính sách hay chiến lược, việc công bố sớm nhất là đăng preprint hoặc công bố dữ liệu thô, có thể khiến công trình rơi vào tay đối thủ, mất cơ hội bảo hộ sáng chế hoặc bị khai thác sai mục đích. Do đó, người làm nghiên cứu cần phân loại rõ mức độ nhạy cảm hay bảo mật của kết quả nghiên cứu trước khi công bố và có thể đăng ký bảo hộ sở hữu trí tuệ trước khi công bố nếu công trình có khả năng thương mại hóa cao.

Chính vì vậy, ở nhiều viện nghiên cứu công nghệ cao hoặc các đơn vị chuyên nghiên cứu chiến lược, người làm nghiên cứu chỉ công bố những gì được cho phép. Điều này cũng phần nào phù hợp với xu hướng chú trọng đến chất lượng chứ không nhất thiết chạy theo số lượng. Chất lượng hay giá trị thực của các kết quả nghiên cứu nên được đánh giá thông qua giá trị mang lại từ hoạt động chuyển giao, cụ thể là tạo ra sản phẩm công nghệ mới, sản phẩm tri thức mới hoặc sản phẩm danh tiếng mới [3-5].

Một ví dụ tiêu biểu là nữ khoa học gia Mỹ vừa đoạt Giải Nobel Y học năm 2025, TS. Mary E. Brunkow. Trong suốt sự nghiệp nghiên cứu 34 năm (1991-2024), bà chỉ có 28 bài báo nghiên cứu được công bố trên các tạp chí được chỉ mục trong cơ sở dữ liệu của Web of Science (WoS), trung bình 0,82 bài/năm, nhưng lại là tác giả của những công trình mang tầm đột phá và được công bố trên những tạp chí khoa học xuất sắc. Bà làm việc trong các viện công nghệ, nơi không phải kết quả nào cũng được công bố công khai, vì nhiều phát hiện có giá trị chiến lược và có thể là những bí mật công nghệ.

Thực tiễn cho thấy, minh bạch là điều kiện cần thiết trong nghiên cứu khoa học, nhưng bảo mật kết quả nghiên cứu là điều kiện quan trọng của sự phát triển. Khi đó, khoa học mở không nên trở thành môi trường dễ bị khai thác hay “dễ bị đánh cắp”. Người làm nghiên cứu cần biết khi nào nên chia sẻ, khi nào nên bảo mật, để vừa bảo vệ quyền tác giả và thành quả nghiên cứu, vừa góp phần duy trì niềm tin trong cộng đồng khoa học quốc tế ✍

TÀI LIỆU THAM KHẢO

[1] A. Gallegos (2025), “Wiley retracts study stolen by reviewer following retraction watch coverage”, *Retraction Watch*, <https://retractionwatch.com/2025/10/03/wiley-retracts-study-stolen-by-reviewer-following-retraction-watch-coverage>, accessed 3 October 2025.

[2] D.Ghorbanzadeh, J.F.E. Gristia, N.S.G. Abdelrasheed, et al. (2025), “Retracted Role of innovative behaviour as a missing linchpin in artificial intelligence adoption to enhancing job security and job performance”, *Systems Research and Behavioral Science*, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/sres.3076>, accessed 1 October 2025.

[3] L.V. Ut (2024a), “Seven issues and six solutions for transforming research outputs into economic value”, *The People’s Deputies Magazine*, <https://daibieunhandan.vn/7-van-de-va-6-giai-phap-de-khoa-hoc-cong-nghe-tao-ra-tien-10330234.html>, accessed 2 February 2024 (in Vietnamese).

[4] L.V. Ut (2024b), “Three types of transformed research products that generate revenue”, *The People’s Deputies Magazine*, <https://daibieunhandan.vn/giao-duc--y-te1/ba-loai-san-pham-khoa-hoc-cong-nghe-tao-ra-tien-i359338>, accessed 1 February 2024 (in Vietnamese).

[5] L.V. Ut (2024c), “How can science and technology generate income?”, *The People’s Deputies Magazine*, <https://daibieunhandan.vn/lam-the-nao-de-khoa-hoc-va-cong-nghe-ra-tien-10330089.html>, accessed 31 January 2024 (in Vietnamese).